

Białystok, 14.03. 2016

dr hab. Elżbieta Jaszczyszyn, prof. UwB

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Ul. Świerkowa 20
15-328 Białystok

DZIEKAN WYDZIAŁU
Pedagogiki i Psychologii

prof. dr hab. Stanisław Juszczak
profesor zwyczajny

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Jolanty Mielczarek
„Preformans parateatralny w stymulacji kompetencji dziecka sześciolatniego”**

Uwagi wstępne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska napisana została pod kierunkiem naukowych prof. dr hab. Katarzyny Krasoń na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (2015). Liczy 341 stron i zawiera: wstęp, teksty siedmiu rozdziałów (strony 4-288), bibliografię (289-304), spis tabel, schematów i rysunków (305-310) oraz aneksy (311-341).

Trzy pierwsze rozdziały mają charakter teoretyczny. Opisano w nich twórczość w kontekście potencjalności kreacyjnej dziecka, istotę teatru oraz gotowość szkolną w szeroko rozumianym kontekście rozwoju dziecka, odnosząc się do poszczególnych sfer rozwojowych dziecka i ich znaczenia dla kształtowania gotowości. Autorka zaakcentowała wagę rodziny i przedszkola jako środowisk społeczno-wychowawczych wspomagających dziecko w procesie osiągnięcia gotowości szkolnej. Rozdział czwarty to koncepcja metodologiczna badań własnych. Rozdziały piąty, szósty i siódmy zawierają wyniki badań – ich analizy i interpretację. Po nich autorka umieściła rozważania będące zakończeniem recenzowanej dysertacji.

Treść pracy jest zgodna z nadanym jej tytułem. Układ dysertacji uznaję za poprawny, a strukturę podziału treści za właściwą. Kolejność rozdziałów jest przemyślana i logiczna, a treść kolejnego rozdziału wynika z poprzedniego. W wstępie autorka wskazuje na koncepcję podziału pracy na trzy części (s.5), którym przyporządkowuje poszczególne rozdziały (s.5-6). Dobór literatury wskazuje na orientację Pani mgr Jolanty Mielczarek w opisywanej przez nią tematyce. Praca posiada wyraźną perspektywę pedagogiczną tak w zakresie rozważań teoretycznych, jak wątków empirycznych oraz kwestii prowadzonych analiz jakościowych i ilościowych. Dysertacja spełnia zatem podstawowe kryteria przyjęte dla tego typu monografii pisanych pod kątem awansu na pierwszy stopień naukowy.

W. Jaszczyszyn

Analiza merytoryczna pracy

Praca jest przykładem dobrego wyboru naukowego. Autorka zdecydowała się na nietradycyjną w ujęciu, oryginalną i tym samym ważną dla pedagogiki przedszkolnej tematykę badawczą. Zawarte w tytule dysertacji „*Performans parateatralny w stymulacji kompetencji dziecka sześciolatniego*” słowa kluczowe (performans, performans parateatralny, kompetencje dziecka sześciolatniego) stanowią oś, wokół której autorka buduje swoje narracje, eksploracje oraz wnioski (s.2-3).

Rozdział pierwszy to analizy związane z pojęciem „twórczość” oraz prezentacją czteroaspektowego modelu twórczości i jego opisu z uwzględnieniem wytworu, osoby, procesu i czynników zewnętrznych warunkujących proces tworzenia. Rozważania uzupełniono przeglądem koncepcji i stanowisk naukowców w tych kwestiach. Co warto podkreślić, każda analiza wymienionych wyżej aspektów jest zakończona odniesieniami do poprowadzonych przez mgr Jolantę Mielczarek działań badawczych, jak np. (a) „Wytworem prowadzonego przeze mnie eksperymentu pedagogicznego [...] jest performans parateatralny inspirowany utworami lirycznymi. Analizując Skalę Semantyczną Oceny Produktu Twórczego (CPSS) oraz performans tworzony przez moich wychowanków, dopatruję się licznych cech wspólnych. Performans cechuje się bowiem nowością [...], sensownością [...], naturalnością i wysoką jakością aktywności twórczej dzieci” (s.14); (b) „Analizując poszczególne aspekty tworzenia spektaklu performatywno-parateatralnego można zauważyć, iż są one tożsame z fazami procesu twórczego Grahama Wallasa. Najpierw występuje etap preparacji [...]. Następnie, podczas fazy inkubacji kilkulatki przezywając treść wiersza, nieświadomie jeszcze tworzą pomysły na cały scenariusz spektaklu. Podczas trzeciego etapu procesu twórczego dzieci odkrywają, iż ich pomysły można łatwo powiązać i stworzyć pełnowartościowy performans parateatralny. Moment weryfikacji to faza, w której tworzony performans zostaje przedstawiony szerszej publiczności. Sprawdzamy tym samym, czy pomysł spełnił oczekiwane kryteria” (s.18-19) itd., we właściwych miejscach, na kolejnych stronach pracy doktorskiej.

Autorka dysertacji nie pominęła (zgodnie z obranymi teoriami) problematyki czynników oddziałujących hamująco na twórczość. Będąc konsekwentną, w tym wątku rozważań czyni uwagę o potrzebie stworzenia takiej atmosfery podczas zajęć [...], która

będzie niwelowała np. aspekt rywalizacji pomiędzy dziećmi i zapewniała możliwość czerpania przez nie radości z współbycia (s.32).

Kolejnym zagadnieniem opisanym przez mgr Jolantę Mielczarek w rozdziale pierwszym jest wychowanie przez twórczość i do twórczości (s.34). Autorka przywołuje kluczowe dla tego zagadnienia poglądy np. Ireny Wojnar czy Henriego Bergsona. Wśród wielu istniejących modeli wychowania do twórczości, doktorantka posiłkując się analizami wielu źródeł przywołuje cztery ważne modele [autorstwa Janiny Uszyńskiej-Jarmoc (s.35-36), Doroty Kubickiej (s.37-39), Stanisława Popka (s.39) oraz Richarda Ripple (s.39-40)] i wskazuje na ich powiązanie z projektem badawczym prezentowanym w recenzowanej dysertacji. W mojej ocenie wykazuje się konieczną wiedzą na temat zrealizowanych i opisanych w literaturze pedagogicznej programów nastawionych na budowanie potencjału twórczego uczestników (autorstwa Wiesławy Limont, Edwarda Nęcki, Katarzyny Krasoń czy Marioli Jąder). W tym miejscu pracy doktorskiej Pani mgr Jolanta Mielczarek wskazuje na źródło inspiracji w tworzeniu własnego projektu związanego z performatyką zastosowaną w pracy z dziećmi sześciolletnimi jakim były założenia koncepcji Katarzyny Krasoń (Kinestetyczna interpretacja liryki dziecięcej).

Rozdział drugi obejmuje analizy dotyczące pojęcia „teatr” przeprowadzone w kilku perspektywach. Doktorantka na początku rozważań sygnalizuje istnienie wielu sposobów rozumienia tego terminu, w tym rozumienia potocznego oraz specjalistycznego, definiowanego przez „wielkich świata sztuki i nauki” (s.41) czy rozumienie pojęcia „teatr” w wąskim i szerokim zakresie. Za Wiesławem Żardeckim wymienia desygnaty tworzące szeroki zakres pojęcia, np.: widowisko, jako odrębną dziedzinę i gatunek sztuki; dorobek teatralny autora lub jego twórczość sceniczną; składniki tworzące teatr jako zjawisko: aktor, widz, przestrzeń i czas, postać i fabuła; przedsiębiorstwo, strukturę organizacyjną, instytucję lub budynek przeznaczony do prezentowania publiczności widowisk scenicznych w określony sposób (s.41). W dalszej części prowadzonych analiz konsekwentnie i sprawnie posługuje się rozważaniami definicyjnymi (s.43-47), które w sposób analityczny prowadzą czytelnika ku uchwyceniu idei teatru w powiązaniu z odbiorcą aktywnym, indywidualnie odczytującym i interpretującym przekaz. Chciałabym w tym miejscu pochwalić autorkę za to, iż nie pominęła wątku „sytuacji komunikacyjnej” (s.47) rozumianej jako proces mentalny, powstający w umyśle odbiorcy dzięki dokonywanej przez niego interpretacji

komunikatu na podstawie elementów realnej rzeczywistości oraz rzeczywistości wirtualnej, zmagazynowanej w jego pamięci operacyjnej. Odnotowała, iż jest to proces dynamiczny, a wpływ na rozpoznanie komunikatu ma poziom doświadczeń, wiedza i warunki kulturowe, w których widz funkcjonuje (s.47). Ten fakt uwzględnia w swoim autorskim projekcie działań z sześciolatkami, wzbogacając ich doświadczenia, wiedzę czy też praktyki kulturowe.

Autorka opisując typy widowisk teatralnych słusznie zwraca uwagę na fakt istnienia całego kompleksu zjawisk na tyle zróżnicowanych, że można wnioskować o istnieniu nowego paradygmatu teatralnego, jak i przeciwnie – twierdzić, że nie ma czegoś takiego, jak nurt postdramatyczny w teatrze. Pierwszej tezy „broni” wspomniany przez mgr Jolantę Mielczarek Hans-Thies Lehmann (s.48) a drugiej Stefan Kaegi (nie jest wymieniony). Autorka dysertacji optuje za tezą pierwszą i w dalszej części tekstu, dla dopełnienia problematyki będącej przedmiotem rozważań, dokonuje opisu typów widowisk teatralnych (przeładowo) (s. 48-50), z których udanie wywodzi wątek teatru inicjacyjnego (s.50). Odczytuję, że przesłanie „aby dziecko zrozumiało, na czym polega magia teatru powinno jak najwcześniej mieć z nim kontakt” przyświeca projektowi badawczemu prezentowanemu w pracy, chociaż dotyczy dzieci sześcioletnich (a więc starszych, niż adresaci teatru inicjacyjnego). W mojej ocenie prowadzenie z dziećmi edukacji teatralnej potraktowanej jako nadrzędny rodzaj działalności nauczycielskiej jest w recenzowanej pracy dobitnie zaznaczony (np. s.50, 51).

Za wartościowe uznaję przeprowadzone analizy dotyczące edukacji teatralnej oraz ewolucji ku teatrowi szkolnemu i jego uznanej odmianie - teatrowi dziecięcemu. Doktorantka nie tylko opisuje, ale i precyzyjnie prowadzi narrację przywołując opisywany przez Edmunda Nęcę model genploracji oraz pojęcie „struktur przedtwórczych”. W tym miejscu Pani mgr Jolanta Mielczarek kolejny raz odnosi się do własnych działań performatywno-parateatralnych i uzasadnia ich naturę (fundamentem jest generowanie nowych pomysłów i rozwiązań poprzez wytwarzanie wielu struktur przedtwórczych) (s.52) oraz przywołuje treść podstawowego dokumentu obowiązującego nauczycieli. Z podanego w przypisie linku wynika, iż doktorantka posłużyła się źródłem, jakim jest publikacja MEN z 25.02.2011 roku, *Podstawa programowa z komentarzem*, t. 1 - *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna* (s.54, przypis 232). Odnosi się do więc dokumentu o charakterze wtórnym. Znalazłabym tutaj miejsce dla Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniającej

rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Poz. 803 (Aneks1 - *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego*, Aneks 2 - *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*, część określona dla edukacji wczesnoszkolnej (klasy I-III).

Pani Jolanta Mielczarek treści zawarte *Podstawie programowej z komentarzem ...*, t. 1 poddaje interpretacji pod kątem wykorzystywania edukacji teatralnej w nauczaniu i wskazuje na definicję, która jest podstawą jej własnych założeń teoretycznych. W tym „uzasadnianiu się” doktorantka słusznie przypomina wątki edukacji teatralnej warszawskiej szkoły wychowania estetycznego Bogdana Suchodolskiego i Ireny Wojnar, funkcje wychowawcze teatru i cel wychowawczy teatru edukacyjnego (który przyjmuje za własny, do zrealizowania w trakcie prowadzonego przez nią eksperymentu pedagogicznego) (s.57). Kontynuując temat edukacji teatralnej mgr Jolanta Mielczarek przywołuje i opisuje dramę jako metodę pracy z dziećmi i młodzieżą. W przypadku dzieci najmłodszych wskazuje jeszcze na działania o charakterze parateatralnym, ich cele oraz na efekty, jakie można przy ich pomocy osiągnąć (s.59-60). Parateatralność, jak celnie zauważa Pani Iwona Mielczarek, utorowuje drogę ku performansowi i działaniom określanym m.in. jako swobodne, niczym nieograniczone (s.60). Tak więc zgodnie z intencją doktorantki, ekspresja uzasadnia się jako jedno z głównych założeń badań. Tym samym możliwy i wiarygodny staje się cel, jakim jest zmiana pewnych cech osobowości uczestników badań.

Jak już pisałam wyżej, „performans” to pojęcie fundamentalne w recenzowanej pracy. Analiza literatury poświęcona temu zagadnieniu w mojej ocenie została przeprowadzona z dużą znajomością rzeczy (s.61-69). Na pochwałę zasługuje fakt opisywania przez doktorantkę odniesień do własnego projektu badań w stosunku prowadzonych analiz teoretycznych [np. „całość mojego pomysłu oparłam na jednym z wcześniejszej omówionym kierunku badań skupiającym performance studies. Dotyczył on działania i odkrywania poprzez działalność teatralną” (s.65), [...] „Kolejnym wspólnym mianownikiem podstaw performansu i mojego projektu jest zabawa. [...] Związki te dotyczą takich oto założeń: [...]” (s.65)]. Autorce udało się uniknąć nadania narracji charakteru sprawozdawczego, co wskazywałoby na osiągnięcie przez nią

zaawansowanego poziomu prowadzenia analiz, co zaliczam do mocnych stron recenzowanej pracy naukowej.

W rozdziale tym dostrzegłam też dbałość o zachowanie wymagań etycznych w stosunku do prowadzonych badań. To ważny warunek prowadzenia eksperymentu – etyczność w postępowaniu. Pani Jolanta Mielczarek czyni zastrzeżenie, iż [...] cielesność oraz dźwiękowość, chociaż są kategoriami opisującymi performans z perspektywy wytwarzania materialności [...] w przypadku jej metody działań z dziećmi mają odmienne od powszechnie przyjętego znaczenia. W kolejnych zdaniach wyjaśnia obrane przez nią rozumienie, do czego ma prawo jako badacz i autorka pomysłu (s.66). Wymienione performatywne cechy zostały połączone przez doktorantkę z wiedzą na temat właściwości rozwojowych dzieci sześciolletnich ujętych z perspektywy dojrzałości szkolnej (s.70-125) i jej doświadczenia zawodowego. Prosiłabym o wyjaśnienie ciekawej dla mnie kwestii:

— W czym tkwią różnice w rozumieniu owych kategorii (cielesność, dźwiękowość) opisujących performans z perspektywy wytwarzania materialności i przyjętego przez Panią sposobu ich rozumienia z racji pracy z dziećmi sześciolletnimi?

Opisując gotowość szkolną w rozumieniu nabywania kompetencji kluczowych, który to temat jest opisywany w literaturze bardzo szczegółowo, autorka zachowała równowagę między szczegółowością a ilością podawanych informacji. W sposób wyważony przywołała niezbędne, węzłowe zagadnienia.

Część druga recenzowanej pracy poświęcona jest metodologicznej koncepcji badań autorskich. Przedmiotem głównym badań autorka uczyniła działalność parateatralną dzieci sześciolletnich. Ponadto jej zainteresowania badawcze kierowały jej działania ku diagnozie poziomu gotowości szkolnej, stopniu uspołecznienia badanych dzieci oraz charakteru reprezentowanych postaw twórczych i skłonności dywergencyjnych (s.126), ocenie ekspresji ujawnianej na zajęciach performatywnych, ukazaniu wpływu zajęć o charakterze parateatralnym na poziom gotowości szkolnej, stopień uspołecznienia oraz charakter reprezentowanych postaw twórczych i skłonności dywergencyjnych poddanych analizie ze względu na płeć (s.127). Pani Jolanta Mielczarek wskazała też dwa cele o charakterze praktycznym: ukazanie wartości edukacji kulturalnej opartej na działaniach parateatralnych w procesie nauczania najmłodszych oraz ustalenie adekwatności stosowanych gatunków literackich w działaniach performatywnych

(s.127). Swoje działania w ramach projektu badawczego ukierunkowała na skuteczność zajęć performatywnych oraz uwarunkowań genologicznych inspiracji działań quasi-performatywnych (s.127). Tak określone kierunki działań badawczych nie budzą moich zastrzeżeń.

W podrozdziale 4.2 - „Problematyka badań” doktorantka umieściła:

- a) opis analiz, jakim poddane zostały uzyskane w toku badań dane oraz przedstawiła sformułowane przez siebie problemy badawcze (s.128, 129, 132), przypisane im hipotezy (s.129-130, 131, 133) oraz zmienne i ich wskaźniki (s.130, 131, 133-144),
- b) objaśnienia dotyczące zastosowanych metod, technik i narzędzi badawczych. Wymieniła metodę *eksperymentu pedagogicznego indywidualizującego* (s.134), techniki (technika grup równoległych, obserwację czynną, testu pedagogicznego (s.134) oraz narzędzia badawcze (s.134).

Doprecyzowując i porządkując ten fragment rozdziału metodologicznego doszukałam się większej liczby użytych metod (co należy przypisać na plus temu projektowi badawczemu) niż wymienia doktorantka. Według klasyfikacji Mieczysława Łobockiego, którą się tu posługuję są to: (1) *metoda eksperymentu pedagogicznego* - technika: technika grup równoległych; (2) *metoda obserwacji* - technika: obserwacja skategoryzowana, narzędzie: kwestionariusz scheduły obserwacyjnej; (3) *metoda szacowania* - technika: skala szacunkowa (s.134), narzędzie: kwestionariusz „Skala Gotowości Szkolnej”; technika: skala numeryczna, narzędzie: kwestionariusz „Arkusze Zachowania się Ucznia” Barbary Markowskiej (s.135), technika: skala cyfrowo-opisowa (s.136), cyfrowa (s.136), narzędzie: „Matryca oceny myślenia dywergencyjnego dziecka w wieku 4-6 lat” (tworzy część scheduły obserwacyjnej); technika: skala opisowa, skala numeryczna, narzędzie: „Skala Postaw Twórczych versus Odtwórczych Katarzyny Krason”.

W kolejnym podpunkcie (4.3) Pani Jolanta Mielczarek dokonuje prezentacji środowiska badawczego (dane przedszkoli, tytuły programów według których nauczyciele pracują z dziećmi, płeć nauczycieli) i próby badawczej [75 dzieci, po 25 osób w trzech grupach: w eksperymentalnej (GE - 12 dziewcząt i 13 chłopców) i w dwóch kontrolnych (GK1 - 10 dziewcząt i 15 chłopców; GK2 - 13 dziewcząt i 12 chłopców)] (s.139).

W. J. Mielczarek

kolejny raz) np. czym jest grupa eksperymentalna (s.205, 234), objaśnia zasadę interpretacji współczynnika korelacji r Pearsona (s.206, 220, 234) czy to, czym jest siła związku i w jaki sposób interpretować wynik (s.224).

Dobrym pomysłem autorki było precyzyjnie skonstruowane sprawozdanie (rozdział 7) dotyczące organizacji, przebiegu i refleksji na temat przejawów aktywności na zajęciach parateatralnych przy zastosowaniu literacko odmiennego materiału indukcyjnego, tj. tekstu lirycznego o charakterze refleksyjnym i komicznym. Istotne jest wykorzystanie przez mgr Jolantę Mielczarek wierszy polskich poetów wcześniej nie znanych dzieciom i korzystanie z ich treści naprzemiennie (wiersz liryczny/wiersz komiczny) w sytuacjach przekładu intersemiotycznego. Autorka dysertacji opisała adekwatność ilustracji autorstwa dzieci w stosunku do treści, które podlegały dziecięcej percepcji oraz opis działalności uczestników w trakcie zajęć parateatralnych.

Pytanie do autorki:

— Które zajęcie mogłaby Pani wskazać jako najbardziej ją satysfakcjonujące badawczo i edukacyjne z racji rezultatów, jakie zaobserwowała u uczestniczących w nim dzieci? Proszę opowiedzieć o przejawach dziecięcych dokonań.

Na zakończenie niniejszej recenzji chcę podkreślić walory wybranej problematyki: nowatorskość, sposoby prezentowania materiału eksperymentalnego badanym dzieciom, interdyscyplinarność.

Zachęcam autorkę, aby po niezbędnych zabiegach redakcyjnych pokusiła się o wydanie książki. Publikacja będzie cennym wkładem w toczącą się dyskusję m.in. na temat polskiego systemu edukacji i potrzeby propagowania działań o charakterze twórczym w obszarze wczesnej edukacji.

Wniosek końcowy

Stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Jolanty Mielczarek spełnia warunki określone w art. 13. 1. ustawy z dnia 14 marca 2013 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2003r. Nr 65, poz. 595, Dz.U. z 2005r. Nr 164, poz. 1365, Dz.U. z 2011r. Nr 84 poz. 455, z 2014r. poz. 1198), tj. *rozprawa doktorska, przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego, o którym mowa w art. 20 ust. 7, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz*

J. Mielczarek

wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej i w związku z tym wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Jolanty Mielczarek do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania jej stopnia naukowego doktora nauk społecznych.

E. Jaszczyszyn
.....
dr hab. Elżbieta Jaszczyszyn, prof. UwB